

SARMIZEGETHUSA

**Unde cred că s'a găsit în adevăr,
Intemeiat pe considerațiuni**

- **militare,**
- **geografice,**
- **topografice**
- **și fortificațiuni găsite pe teren.**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

de

Colonel ZAGORIȚ CONSTANTIN

Cu 4 hărți anexe

1937

32/v1

SARMIZEGETHUSA

**Unde cred că s'a găsit în adevăr,
întemeiat pe considerațiuni**

- **militare,**
- **geografice,**
- **topografice** tral University Library Cluj
- **și fortificațiuni găsite pe teren.**

de

Colonel ZAGORIȚ CONSTANTIN

Cu 4 hărți anexe

1937

INTRODUCERE

La un moment m'am gândit că cele expuse în publicația de față să le comunic unuia sau mai multora dintre istoricii și arheologii noștri cercetători pe teren. Dar textul luând o extindere mai mare decât m'am gândit și ne știind pe cine să aleg spre a ajunge la ținta pe care mi-am propus-o, și anume de a provoca o discuțiune cât mai largă și cât mai repede asupra chestiunii locului în care s'a găsit așezată Sarmizegetusa, m'am decis în cele din urmă să fac această publicațiune.

Colonel ZAGORIȚ CONSTANTIN

I

Pentru a prezenta cât mai clar și mai convingător motivele care m'au făcut să cred că Cetatea Sarmizegetusa s'a găsit așezată pe masivul triunghiular deluros de la răsărit și din imediata apropiere a orașelului Hațeg, — am găsit cu cale să arăt poziția locului precum și așezarea strategică și tactică a acestei cetăți prin cât mai multe *hărți*; și de aceia am anexat lucrării de față 4 hărți de diferite scări și cuprinzând din ce în ce mai multe detalii.

Dealtfel arătarea pe o hartă, chiar rudimentar executată, este oricând mai preferabilă unei descrieri textuale.

II

Din întâmplare locul în care eu cred că s'a găsit Sarmizegetusa nu a fost indicat și nici chiar bănuț de nimeni că a servit de așezare pentru capitala Regelui Decebal și în care acest mare rege dac și-a pus nădejdea apărării de ultimă extremitate a țării sale și a scaunului său.

Când am comunicat unora dintre cunoscuți convingerea pe care mi-am format-o în acest sens, cei mai mulți dintre ei s'au arătat îndoșiți de temein'cia afirmațiunii mele, și mi-au pus întrebarea: „cum se face că un loc atât de minunat ca poziție și așezare să nu fie bănuț că adăpostește rămășițele capitalei Daciei și să nu fie cercetat de către archeologii noștri cari au răscolit atâta timp Dobrogea, diferitele așezări preistorice din Muntenia și Moldova, și au desgropat în bună parte Ulpia-Traiana-Augusta, prima capitală a Daciei Romane, care se găsește numai la vre-o 20 de kilometri la Apus de acest loc?“

Și unde mai punem că în imediata apropiere a minunatului masiv deluros se găsesc:

- satul Varalja, Orlija, Orlea Sub-Cetate;
- stația de cale ferată Varalja, Sub-Cetate;
- vârful Orlija, Orlea, pe care se află ruinele unui turn de observație, medieval;
- precum și satul Varalja-Bogdo-falva,—românește Orlea, care toate arată că 'n apropierea lor s'a aflat în trecut o cetate.

Mai ales numele satului Sub-Cetate, dela care și-a luat numele și stația cu acelaș nume și care se găsește subt poala masivului deluros cu pricina, arată cu totul bățător la ochi că pe dealul din apropiere trebuie că s'a găsit cândva zidită o cetate.

„Sigur, Domnule Colonel, mi-a spus Invățătorul Florescu din satul Sub-Cetate, nici că se putea altfel; satul nostru poartă acest nume din cauză că pe dealul de alături a fost în trecut zidită o cetate adevărată; și nu din cauza ruinii de turn care se găsește pe vârful Orlea de deasupra gării Sub-Cetate; că doar turnul nu-i cetate; și Românii, cari au dat numele satului, au știut să deosebească o cetate de un turn de pază“.

Iar tânărul sătean care în timpul cercetărilor ultime ne-a purtat bagajele și alimentele și care de la un timp pierduse nădejdea că vom găsi ceva, când a văzut cu ochii săi urmele temeliei zidurilor și șanțurilor cetății a exclamat cu un sentiment de ușurare: „bine că o găsirăm domnule, și nu venirăm degeaba! Deacum și satul nostru o să fie renumit, o să se mărească, că,—de! nu este lucru puțin să se afle în poala dealului pe care Decebal și-a așezat capitala lui. Și noi, ca niște orbi, nici nu am bănuț de asta; și a trebuit să vi d-tale tocmai de la Ploești să ne arăți pe ce pământ trăim. Și de aci încolo au să vină și în sat la noi domni să sape ca și la Grădiște (Varhely,—Ulpia-Traiana-Augusta), au să facă și la noi muzeu; avem să găsim și noi de lucru mai mult; și așa are să se ridice satul“.

„Am găsit eu pe dealul de la Miază-Noapte de sat cioburi groase de oale mari, care nu-s de oameni de-ai noștri, dar nu mi-am dat seama că ce să fie; acuma văd și eu că sunt de la Daci.

Și astfel, deși au existat arătări, că pe dealul de la Apus de satul Sub-Cetate trebuia să se găsească ceva mai mult decât o ruină de turn, totuși nu s'a bănuț și nu s'a căutat aci niciodată nimic.

Și toată vina o poartă numai acel colț de turn; pentrucă oridecâteori și pe oricăți săteni i-am întreat, că de ce satul și gara poartă numele de Sub-Cetate, toți în mod uniform mi-au răspuns că din cauza turnului care se află pe dealul de deasupra gării. Iar când le-am spus că un turn nu poate fi numit cetate, ei mi-au răspuns: „apoi să vezi, domnule, turnul nu este numai turn ci are și hulă săpată înăuntru în jos în stânca de piatră”. Și oamenii, fie simpli escursionişti, fie cercetători, s’au mulțumit cu acest răspuns, și au plecat fără să mai facă vre-o cercetare.

III

În anul 1920, cu ocazia unei călătorii de instrucție condusă de Domnul General Dănilă Papp, pe atunci Comandant al Diviziei a 18-a, am făcut o recunoaștere tactico-topografică și a terenului din jurul Hațegului. Mergând cu grupul de ofițeri, de la cota 395 de pe șoseaua Hațegului, spre vârful cota 519 și spre ruina de turn de pe vârful Orlija, adică pe linia de despărțire a apelor, și bănuind că acest deal ascunde ceva, am parcurs drumul cu oare care grije. Într’adevăr ajungând în vârful de la Nord de litera V. din cuvântul Varalja, am descoperit colțul de Nord-Est al cetății; și de acolo am continuat drumul dealungul laturei ei de Est, identificând-o ca latura unei cetăți.

Neputând părăsi grupul de ofițeri spre a cercetă întreg perimetrul cetății, ne-am îndreptat cu toții spre ruina turnului de pe vârful Orlija, trecând valea Barandului și conturând pe la Răsărit vârful cota 519.

În acest drum, cam prin dreptul țifrei 2 din numărul 297 am dat de un crâmpeiu de lucrare de pământ având șanțul înspre Nord iar parapetul înspre Sud, adică fiind orientată cu față spre cetate. Am apreciat această lucrare ca fiind o lucrare de asediu (contra-valație) făcută de către atacatorii cetății, respectiv de către Romani.

În anul 1922 vizitând fortăreața dela Deva, și cu această ocazie vizitând și muzeul orașului, în convorbirea pe care am avut-o cu directorul acestui muzeu, mi-am exprimat față de dânsul părerea că în masivul deluros triunghiular de la Est de orașelul Hațeg se găsesc rămășițele Cetății Sarmizegetusa. Dânsul însă nu a împărtășit această părere, și a susținut în mod ferm că Sarmi-

zegetuza s'a găsit pe locul pe care a fost clădit orașul roman Ulpia-Traiana-Augusta,—iar în cazul când nu se va fi găsi acolo, a fost, sau la Grădiștea Muncelului din Munții Sebeșului, sau poate pe Dealul Uroiului (Arany) de pe dreapta Mureșului, în fața gurii Râului Streiul.

Socotind că sunt motive puternice archeologice care militează către aceste păreri,—și neavând nici timpul de a face o nouă cercetare pe teren, am renunțat de a mă mai ocupa de această chestiune.

Din citirea scrierilor mai noi istorice văzând că există îndoială asupra locului în care s'a găsit Cetatea Sarmizegetusa, am găsit că este bine să reiau chestiunea așezării acestei cetăți, făcând și o cercetare mai serioasă pe teren.

Cu ocazia călătoriei de instrucție din anul 1920 am vizitat și localitatea Grădiștea (Varhegy). Acolo se făcuse săpături și se desgropase arena orașului roman Ulpia-Traiana-Augusta.

Privind situația locului pe care se află zidit acest oraș, care se crede că a fost zidit pe ruinele Sarmizegetusei, am observat că acolo nu se găsește nici una din formele de teren pe care Dacii le alegeau spre a-și construi cetățile; ba din contră terenul pe care se află ruinele orașului roman este absolut deschis; ba chiar aproape șes. Și de aci am tras concluzia încă de atunci că Sarmizegetusa nu a putut să se găsească acolo.

IV

Reluând acum chestiunea și privind pe hartă locul pe care se găsesc ruinele Ulpiei-Traian-Auguste se observă următoarele:

1) Acest oraș a fost zidit la eșirea de Răsărit din defileul Porței de Fer Transilvane la o bună depărtare de eșirea acestui defileu, adică după ce defileul se lărgește mult.

2) Fiind sigur că Traian a pătruns în Ardeal prin acest defileu, atât în primul războiu, cât și în cel de al doilea războiu contra Dacilor, este probabil că orașul Ulpia-Traiana-Augusta a fost zidit pe locul primului lagăr construit de Armata Romană după eșirea din defileu, și prin care protejă operațiunile armatei la Răsărit de defileu.

3) În acest loc nu a putut să se găsească Sarmizegetusa cu cetatea ei, deoarece;

a) După cum am spus mai sus, nici una din formele de teren ajutătoare pe care Dacii le alegeau cu atâta artă pentru așezarea și construirea cetăților lor, nu se găsește pe locul pe care a fost construit orașul Ulpia-Traiana-Augusta; ci aci terenul este absolut deschis; ba ceva mai mult, în acest loc și în împrejurimile sale apropiate nu se găsește nici cel puțin o linie de teren (vale, mal sau creastă) pe care Dacii să-și fi putut rezemă o linie de luptă cu fața înspre Vest dincotro înaintau Românii, Și noi știm că nici o cetate dacică nu se găsește construită în câmp liber și pe fundul văilor, după cum obișnuiau Romanii să-și construiască castelele și castelele lor.

b) Munții dela Nord și Sud de Ulpia-Traiana-Augusta, precum și liniile generale (crestele și văile) ale acestor munți, cași comunicațiile pe care acești munți le deschid, privind dinspre Apus, au poziții și direcții învăluitoare față de acest oraș; și de aceia cred că Dacii, cari se distingeau printr'un simț foarte pronunțat al folosirii terenului, nu puteau să facă greșeala de a așeza o cetate în acest punct, care ar fi căzut de la sine după căderea apărării din defileul Porții-de-Fer-Transilvane.

c) Nu se așează o capitală de țară la eșirea dinapoi a unui defileu la frontieră; și oricât de nepricepuți ar fi fost conducătorii Dacilor din punct de vedere militar, nu-i cred capabili să fi făcut o asemenea greșală.

d) Dacă Sarmizegetusa ar fi fost așezată pe locul unde Romanii au clădit Ulpia-Traiana-Augusta, un atac îndreptat de Romani pe Valea Jiului spre Hațeg, ar fi căzut în spatele cetății și ar fi tăiat-o de restul țării.

e) Mergând pe teren și cercetând, atât resturile rezultate din săpături, cât și obiectele expuse în muzeul localității Grădiște, am constatat că printre acestea nu se găsește nici un obiect de proveniență dacică, ci totul este pur romam.

f) Părerea că tot aci s'a găsit și Sarmizegetusa, părere întemeiată pe faptul că ruinele Ulpiei-Traiane-Auguste s'ar fi întinzând pe o suprafață mare de teren, — peste circa 5 sate, — știut fiind că Romanii obișnuiau să construiască restrâns, — nu poate să fie susținută, deoarece ruinele nu se întind în mod continuu pe o suprafață atât de mare, ci în afară de ruinile foarte condensate din cuprinsul comunei Grădiște (Varhegy) nu se mai găsesc ruine decât în câteva locuri în satele deprinprejur și în grupe restrânse

de câteva clădiri, care sunt probabil case sau ferme izolate de proveniență sigur romană.

Așa că eu cred că în zadar se susține părerea că „Colonia Dacica” la început, și apoi Ulpia-Traiana-Augusta, a fost construită pe locul Sarmizegetusei.

Însăși inscripția care dă numele capitalei Daciei Romane COL(ONIA)—ULP(IA)—TRAI(NA)—AUG(USTA)—DAC(ICA)—SARM(IZEGETUSA), cred că poate să fie înțeleasă și în sensul că orașul roman a fost așezat nu chiar pe locul Sarmizegetusei, ci în apropiere, dacă nu chiar în Câmpia Hațegului, care va fi purtat atunci în întregime numele de Sarmizegetusa, după cum în prezent această câmpie poartă numele de Țara Hațegului alături de orașelul Hațeg din cuprinsul său, și alături de Munții Hațegului cari mărginesc această câmpie spre Miază-Zi.

Mai departe, cred că Sarmizegetusa nu s'a găsit nici la Cetățuia Grădiștea Muncelului, nici la Costești, nici la Piatra sau Pietrile Roșii, nici la Luncani, toate în Munții Sebeșului și nic pe Dealul Uroiul, și în nici una din cetățile similare de care este plină Dacia, deoarece :

1) Toate aceste locuri fortificate au un perimetru restrâns, și deci nu ar fi putut adăposti o armată care încercă o rezistență ca aceia pe care a făcut-o Decebal în Sarmizegetusa.

2) Sunt prea retrase și deci nepotrivite pentru a servi drept capitală a unui stat mare ca statul dacic și a unui rege mare ca Decebal, pe care nu mi-l pot închipui că și-a putut alege o capitală ascunsă în care să se retragă ca un fugar.

3) Și apoi, dacă una dintre aceste cetăți a servit de capitală a Daciei, se naște întrebarea : care din ele este Sarmizegetusa cea adevărată, deoarece :

— toate sunt cam de aceeași mărime ;

— pozițiile lor în majoritate sunt cam la fel de retrase față de văile mari care sunt arterele de viață ale țării ;

— iar terenul pe care sunt așezate este la fel și deci caracterul apărării lor identic.

De aceia cred că nici una din aceste cetăți nu a servit de capitală a Daciei sub Regele Decebal, adică nu a fost Sarmizegetusa ; ci am convingerea că toate aceste cetăți, ca multe altele după cum am spus, serveau de refugiu :

— când țara era atacată prin surprindere de către neamurile barbare care roiau în jurul Daciei și deci când armata nu era în măsură de a se aduna și a eși în întâmpinarea dușmanului;

— când armata țării se retrăgea înfrântă și risipită, și fiecare trib se ducea să-și apere căminele proprii;

— sau când triburile se luptau între ele.

S'a afirmat că micile cetățui care se găsesc în număr destul de însemnat în Munții Sebeșului, închideau trecerile peste acești munți dinspre Câmpia Dunării în Ardeal.

Poate unele, în nici un caz însă nu îndeplineau toate această misiune, ci serveau, după cum am spus, în primul rând ca cetățui de refugiu. În una din aceste cetățui cred că s'a retras Decebal după căderea Sarmizegetusei.

Asupra acestei chestiuni voi reveni în capitolele următoare.

V

Fiind înlăturată posibilitatea așezării Sarmizegetusei atât la Grădiștea-Varhegy (Ulp.-Tr.-Aug.) cât și în cetățuile mărunte din Munții Sebeșului și V. Mureșului, ne îndreptăm pe încetul către locul unde eu socotesc că în adevăr a fost zidită Sarmizegetusa și care are o poziție intermediară între aceste puncte; și anume către masivul deluros triunghiular dintre orașelul Hațeg și satul Sub-Cetate, și care se prezintă din toate punctele de vedere în cele mai bune condițiuni pentru a primi așezarea capitalei Statului Dacic și a Regelui Decebal.

Acest masiv deluros după cum se poate vedea cu ușurință pe hărțile anexate lucrării

— se află așezat:

— la răscrucea celor 3 drumuri mari care vin:

— întâiul din Banat prin Poarta de Fer Transilvană;

— al doilea din Oltenia prin pasurile Văii Jiului și pe valea Streiului superior;

— și al treilea din Ardeal și din Câmpia Tisei pe Valea Mureșului și Valea Streiului inferior.

— și la locul unde Câmpia Țării Hațegului și Valea Streiului este strânsă în defileul Sub-Cetate—Bucium, defileu format

de acest masiv triunghiular și extremitatea vestică a Munților Sebeșului.

Tot către acest punct se îndreaptă drumurile și potecile de munte care coboară pe creste și pe văi Munții Ruska, Munții Sebeșului și Munții Hațegului și în special:

— poteca culmei Țarul—Baciul-Petrii, care vine din valea superioară a Timișului;

— poteca culmei Ruska-Hațeg;

— și poteca care adună potecile creștelor Munților Sebeșului, Paringului și Plăineștilor, și coboară prin Vârful lui Petru, Vârful Surian, Dealul Negru pe la Sud de Grădiștea Muncelului spre Hațeg.

Adică rezumă funcțiunea strategică a întregii regiuni care cuprinde Munții Sebeșului, Munții Apuseni, Munții Ruskăi și Munții Hațeg-Vulcan, funcțiune strategică atât de fericit exprimată de către Domnul General Iannescu, eminentul nostru geograf militar, în lucrarea sa „Geografia Militară a Olteniei și Banatului” și care vorbind de Șesul Hațegului spune următoarele:

„In timpul Dacilor situația lui (a Șesului Hațegului) înaintată către Banat îl apropia de Dunăre fără a-l pierde nici protecția munților, nici a-l compromite legătura cu interiorul Transilvaniei, făcând oarecum din acest șes o bază ofensivă a Dacilor contra Panoniei”,

apreciere care se potrivește tot atât de bine și masivului deluros triunghiular pe care eu cred că a fost așezată Sarmizegetusa; în plus că acest masiv deluros închide sau asigură legătura Țării Hațegului cu Valea Mureșului și cu Ardealul prin Valea Streiului inferior.

Oricine este cât de puțin versat cu consultarea hărților și citirea formelor terenului pe o planșe topografică, poate vedea relieful interesant al masivului deluros triunghiular dintre orașelul Hațeg și satul Sub-Cetate, privind hărțile anexe și în special planșa în hașuri la scara $\frac{1}{20.000}$.

Suprafața întregului masiv triunghiular este de circa 370 hectare, sau 3.700.000 m.p. ceace revine cam o treime din suprafața clădită a Orașului Ploești, și îndoit mai mare decât suprafața târgușorului Hațeg de alături; și deci ar putea primi cu ușurință o armată de circa 100.000 oameni atât cât probabil i-a mai rămas lui Decebal spre a-și apăra capitala.

Înălțimea sa medie față de șesul dinprejur este de 100 m., având culminații de peste 100 m. în limitele curbelor închise, de 400 m. Punctul cota 519 este cel mai înalt, — 219 m., — și domină întregul masiv.

Masivul având perimetrul restrâns și altitudinea relativ pronunțată, toate pantele sunt în genere iuți.

Cu deosebire sunt iuți și chiar inaccesibile pantele cu care masivul se termină asupra șesului dinprejur; în special laturile dinspre Est și Vest sunt cu totul inaccesibile; și prin aceste laturi nu se poate pătrunde decât pe vâlcelușele care coboară masivul spre Pârâul Farcadinului și spre Râul Streiul; dar și pe aceste vâlcelușe este greu de suit fiind strimte și putând să fie bătute cu ușurință chiar cu pietre de pe înălțimile laterale în caz când un atac ar căuta să pătrundă în sus pe ele.

Numai pe Valea Pleșiței se poate pătrunde mai ușor în interiorul masivului; dar și intrarea pe această vale se putea apăra cu ușurință de pe înălțimile laterale.

Latura de Nord a masivului este departe de a fi inaccesibilă; dar având flancurile rezemate pe creasta cota 395 și în special pe platoul cota 438, și cu ușoare apărări accesorii (palisade de lemn) permitea o rezistență destul de eficace.

În acest fel întregul masiv, tare și prin relieful său izolat, se prezintă din punctul de vedere al apărării în condițiuni splendide pentru timpurile de atunci, în special față de atacuri dinspre Vest și Est, în care situație apărarea putea primi ajutor sau să se retragă cu ușurință spre Nord.

Dacă studiem cu atenție planșa sc. $1/20.000$ observăm că relieful acestui masiv deluros este împărțit în 4 compartimente:

— întâiul compartiment îl formează platoul cota 438 despărțit de restul masivului prin Valea Pleșiței;

— al doilea compartiment îl formează dealul cota 395 împreună cu cele 2 vârfuri închise în curbele de 400 m.;

— al treilea compartiment îl formează vârful de Sud al masivului triunghiular, și anume dealul cota 519, despărțit de corpul masivului prin vâlcelușa Barandului;

— și al patrulea compartiment îl formează creasta deluroasă, al cărui creștet este închis de curba largă de nivel de 400 m., limitată la Sud de Vâlceaua Barandului, la Nord Est de Valea Ple-

șiței, la Nord Vest de dealul cota 395, iar la Apus de câmpia dinspre Orașelul Hațeg.

Fiecare din aceste 4 compartimente :

- se poate apăra în parte după căderea celorlalte trei;
- fiecare în parte formează câte un punct de sprijin pe care se rezemă apărarea întregului masiv ;
- primele 3 compartimente (platoul cota 438, — dealul cota 519, și dealul cota 395) apără compartimentul al patrulea, care prin poziția sa constituie un compartiment central, adică inima întregului masiv deluros.

Relieful masivului deluros este brăzdat de mai multe vălce-lușe. Două dintre acestea sunt mai mari și deci prezintă o importanță deosebită pentru viața acestui masiv.

Prima este V. Barandului, iar a doua este V. Pleșiței.

Valea Barandului, strimțată în partea ei inferioară este destul de largă în partea ei mijlocie și în partea ei superioară.

Iar Valea Pleșiței este mai largă mai așezată și arabilă.

Ambele aceste două văi oferă celor ce apără masivul acesta deluros 2 piețe de arme cu teren așezat și adăpost contra vânturilor care în acest loc sunt foarte puternice și reci aproape în tot cursul anului.

Acest masiv posedă două izvoare :

- unul în valea mijlocie a Barandului ;
- și al doilea, care este mai puternic și cu mai multe surse, în Valea Pleșiței.

Cred că săpând se poate da de apă și în valea superioară a Barandului în interiorul cetății.

Așa că și din acest punct de vedere Cetatea Sarmizegetusei era asigurată în caz de asediu fără să mai vorbim de apele Râurilor Streiu și Farcadin cărui curg prin poala sa.

Toate aceste considerațiuni fac din acest masiv deluros un loc de apărare splendid pentru timpurile de atunci.

Folosind acest masiv deluros armata dacă nu era obligată să facă numai o apărare pasivă, adică să-i servească numai ca un loc de refugiu, ci armata dacă rezemată pe acest masiv putea să lupte și în câmpie :

— închizând Valea Streiului fie contra unui atac dinspre Nord dinspre Valea Mureșului, fie contra unui atac dinspre Sud, dinspre Oltenia, rezemând un flanc al frontului armatei pe acest masiv, iar celalt flanc pe înălțimile cu care Munții Sebeșului se termină asupra Văii Streiului;

— luptând cu fața la Vest contra unui atac dinspre Poarta de Fier Transilvană, rezemând flancul drept pe acest masiv deuros, iar flancul stâng pe Dealul Poenii de la Sud;

— luptând în retragere dinspre Vest pe creasta deluroasă de la Nord de Pârâul Farcadin, fie spre a intra în cetate, fie spre a duce lupta mai departe în câmp deschis rezemând flancul stâng pe cetate;

— armata dacă, după retragerea în cetate nu era expusă a fi încercuită și fără speranță de eșire, cum s'ar fi prezentat cazul în apărarea cetățuilor de pe Dealul Uroiul sau la Grădiștea Muncelului, ci putea să facă eșiri, fie pe vâlcelele care coboară din cetate, fie pe latura de Nord a masivului deluros, cum de altfel știm că a făcut Decebal, când a văzut că Sarmizegetusa va cădea.

Adică acest masiv deluros prezintă pedeoparte caracterele castrelor romane care de obicei erau așezate pe văi, și serveau și pentru apărare și spre a rezema pe ele manevrele armatei, iar pedealtă parte prezintă și caracterele cetățuilor dace (traco-celtice în general), la a căror așezare și întărire se recurgea în mare măsură la ajutorul reliefului terenului.

Pentru aceste motive, în afară de lucrările de fortificație pe care le-am găsit aici, și a căror descriere va urma imediat—cred că orașul Sarmizegetusa și cetatea sa s'au găsit pe acest masiv deluros.

VI

Pentru descrierea cetății (partea fortificată) cred că nu este nevoie de spus prea multe lucruri. Din simpla privire a celor 3 planșe topografice la scările $\frac{1}{75.000}$, $\frac{1}{20.000}$ și $\frac{1}{10.000}$ ne putem face o idee aproape completă a așezării, a mărimii și a perimetrului cetății.

Este așezată în total în compartimentul central al masivului deluros; fiind deci apărată prin celealte 3 compartimente periferice ale acestui masiv; prin urmare o așezare foarte judicioasă

și în perfectă concordanță cu relieful terenului, așa cum a fost descris și judecat mai sus.

Putem deci afirma că cetatea a fost așezată cu mare artă.

În detaliu cetatea folosește ca sprijin:

— spre Est creasta principală a compartimentului central (al 4-a) care are ca obstacol spre Est pe 2 treimi din latura de aci vâlcica D. cu versanți destul de asprii;

— spre Sud vâlcica Barandului deasemenea destul de aspru și cu fundul chiar escarpat pe o bună distanță;

— și spre Vest și Nord vâlcelușele A. B. și C. care sunt cu deosebire aspre.

Părțile cele mai slabe din punctul de vedere al terenului sunt două:

— întâia în sectorul porței No. 5 pe unde se pare că cetatea a și fost atacată, de oarece în fața acestei porți terenul este așezat, și tot aci se văd și oare care lucrări în pământ, care pot fi socotite, sau ca lucrări de asediu (de apropiere de cetate), sau ca lucrări de întărire înaintate a acestei părți slabe a cetății;

— și a doua parte slabă, în sectorul porților No. 1, 2 și 3.

Faptul că perimetrul cetății a cuprins și partea superioară a vâlceleii Barandului, face ca cetatea să aibă în interiorul său o parte de teren așezată, proprie construirii de locuințe și așezării unei taberi;—și în această parte probabil că cetatea dispunea de isvoare de apă, sau cel puțin apa este aproape în pământ și deci cetatea să aibă puțința de a rezista la un asediu.

Suprafața cetății este de 20 hectare sau 200.000 mp., putând încăpea și adăposti cel puțin 10.000 oameni cu cele necesare, socotind un om pe 20 m.p.

Perimetrul cetății este de aproape 2000 m.; deci necesiând pentru apărarea sa circa 8000 luptători, socotiți a 4 apărători pe metru curent, inclusiv rezervele.

Incinta fortificată urmează formele terenului. Chiar latura de Răsărit care este dreaptă, urmează creasta care în acest loc este dreaptă.

Nu am făcut săpături spre a stabili în mod precis în ce a constat fortificația incintei: val de pământ, sau zid, și anume ce fel de zid.

Găsind bucăți de pomesteață arsă și bucați de pietre în tot lungul laturilor de Vest și Nord pot afirma în mod categoric că această parte a incintei a fost întărită cu zid de pomesteață arsă și piatră.

Latura de răsărit prezentând o bermă (un repaos) între valul de pământ aparent și șanțul împrejmuitoare, socotesc că și această latură a fost întărită tot cu zid, care cred că se va găsi când se va face săpături.

Latura de Sud, în partea ei dreaptă, care constituie partea cea mai greu de atacat și unde valul aparent și șanțul sunt mai șterse, este posibil să fi fost întărită numai cu val de pământ și palisadă de lemn și cu șanț.

Săpăturile ce se vor face vor arăta în ce a constat întărirea acestei laturi.

Pivind valul aparent în care se găsesc temeliele și dărâmurile zidurilor, și care nu este prea proeminent, înclin a conchide că sfărâmurile zidurilor au fost cărate fie de locuitori cari au luat materialul de construcție în cursul timpurilor, fie de Armata Romană cuceritoare a cetății care va fi înțeles să rază cetatea de pe fața pământului, așa cum a procedat cu Cartagena.

Deja împrejur frontul cetății a fost întărit cu șanț care în fața laturilor de Vest și Nord, adică de la Poarta No. 5 până la Poarta No. 1 este foarte adânc, deși în bună parte trebuie că a fost astupat cu dărâmurile zidului,—constituind astfel un obstacol foarte puternic.

Cetatea are 6 porți evidente. Este posibil însă ca una, sau două, din porțile No. 2, 3 și 4 să fi fost făcute ulterior cu ocazia exploatării pădurii.

Porțile No. 1, 5 și 6 prezintă lucrări speciale de apărare, fie care în felul său.

Mai interesantă este apărarea din fața Porții No. 6 și care constă, după cum se vede în schița la scara 1/10.000, dintr'un zid cu șanț semicircular detașat.

Poarta No. 5 este apărată printr'un intrând apărat de 2 turnuri laterale. Mica porțiune de val aparent plăsat pe linia de scurgere a văii Barandului la eșirea acesteia din cetate, poate să fie

și un baraj pentru oprirea apei acestei văi pe timp de ploaie, spre a forma astfel o iezătură.

Poarta No. 1 este apărată printr'un așa zis cârlig.

Lucrarea din fața Porții No. 5 care la prima vedere ar părea că este o apărare detașată a porții, cred mai degrabă că este o lucrare de asediu, și anume o paralelă de plecare a atacului, și mai precis vorbind un loc întărit în care atacatorii au construit o „Vinea“, baracă de apropiere, prevăzută cu „Falx“, sau cu „Aries“ (berbecele) de distrugere a zidurilor, sau chiar pentru construirea unui turn mișcător pentru atacul porții cetății; aceasta deoarece terenul din fața acestei porți este singurul pe unde cetatea se poate ataca cu astfel de construcții; și este știut că Romanii văzând că nu pot să cucerească Sarmizegetusa cu mijloacele obișnuite au construit un „Agger“ cu ocazia celui de al doilea atac¹⁾, „Agger“ care știm că se compunea dintr'o platformă de lemn centrală fixă precum și din mai multe „Vinea“ și turnuri mobile.

În punctul din fața Porții No. 6, însemnat pe schiță cu cruce și denumit „Patul Jidoivilor“ se găsește o săncă de piatră de forma unei ciupeci uriașe având partea superioară asemănătoare unui fotoliu fără sub-brațe.

Piatra a fost săpată de jur-împrejur la rădăcină probabil de către căutătorii de comori.

Tot în fața Porții No. 6 se găsește o groapă cam de 10 m. diametru și adâncă de 1-2 m., a cărei însemnare nu mi-am putut-o explica.

VII

Când am făcut ultima recunoaștere pe teren în ziua de 10 Apr. 1937, am căutat cu tot dinadinsul spre a vedea dacă nu cumva se găsesc pe teren oarecari lucrări de asediu,—contra-valație.

Deși m'am așteptat să găsesc astfel de lucrări, nu am găsit însă aproape nici o lucrare de acest fel în afara cuprinsului masivului deluros.

Dacă însă privim împrejurimile apropiate ale acestui masiv

1) C. C. Giurescu. Istoria Românilor. Vol. I. pag. 70.

deluros, vedem că eventualii asediatori,—în cazul de față Armata Romană sub comanda Impăratului Traian,—nu avea nevoie de astfel de lucrări, deoarece:

— înspre Răsărit Râul Streiu cu malul său drept abrupt formează o linie de contravalație naturală splendidă care nu mai avea nevoie aproape de nici o îmbunătățire spre a servi ca atare;

— tot așa Pârâul Farcadin în spre Apus.

Rămânea deci să se găsească lucrări de asediu spre Nord. Nu am găsit nici în această parte decât o foarte rudimentară presupusă lucrare de asediu lângă crucea de la Nord de cota 395, și care după cum se vede este plasată deacurmezișul crestei liniei de despărțire a apelor Farcadinului de apele Streiului, și care își are o rațiune foarte plausibilă de a fi.

Pe lângă aceasta am mai găsit, după cum am spus, lucrarea de apropiere din fața porții No. 5 și cea de lângă țifra cotei 297 plasată în fața gurii vălcelei litera D.

Urmărind linia de despărțire a apelor între cota 395 și colțul nordic al cetății am constatat că cele 3 șei care curmează această creastă între mameloanele cu curbe de 400 m. închise, sunt adâncite în mod artificial, reprezentând fie linii de apărare înaintate ale cetății deacurmezișul acestei creste, fie lucrări de asediu sau de apropiere ale atacului.

Acest lucru va trebui să fie verificat prin cercetările arheologice care vor urmă.

Spre Nord spre satul Plopi, adică spre valea inferioară a Steiului nu am putut observa nici o lucrare de asediu sau de apropiere.

Aceasta dovedește:

— sau că în această parte cetatea nu a fost asediată, ceace de altfel explică și faptul că Decebal a putut să iasă din cetate și să se refugieze în cetățuile din munți, unde a fost înconjurat în cele din urmă și a fost nevoit să-și pună capăt zilelor singur;

— sau că lucrările de asediu care vor fi fost construite au fost nivelate cu timpul prin lucrările agricole care aci sunt foarte intense; afară de cazul când operațiunile de asediere se vor fi rezemat pe Dealul Pleșu, care nu are nevoie de lucrări spre a constitui un punct de sprijin al acestor operațiuni.

VIII

Ne având nici calitatea, nici permisiunea nici timpul și nici mijloacele necesare spre a face săpături, rămâne ca acestea să fie făcute de cei în drept. Rezultatele cred că vor fi fructuoase.

Pe platoul cota 438 din colțul de Nord-Est al masivului de-luros se găsesc cioburi de olărie groasă, după cum mi-a comunicat tânărul sătean care ne-a însoțit în timpul cercetărilor din ziua de 10 Aprilie 1937. Nu mai puțin cred că se va găsi și în interiorul cetății, chiar dacă nu se va fi găsit aci Sarmizegetusa; și de aceea cred că se impune a se face săpături.

IX

Cu ocazia cercetărilor pe teren făcute în ziua de 10 Apr. 1937 mi s'a adus la cunoștință că în marginea de Apus a satului Sub-Cetate între gurile văcelor Barandului și Pleșței s'a găsit temelia unui zid de circa 0,60 m. lățime construit din piatră cu un mortar foarte puternic. S'au găsit și cărămizi mari de 30 cm. lățime și 40 cm. lungime, precum și olane și țigle romane. Cărămizile sunt de acelea care servesc la pardoseala camerilor dar și la construirea zidurilor. Am văzut la Ulpia-Traiana-Augusta construite din astfel de cărămizi bolțile bazinelor care serveau la alimentarea cu apă a orașului.

Lungimea zidului este de circa 100 m. și prin poziția sa pare a fi servit la închiderea eșirii celor 2 văi menționate mai sus. Când se va face săpături se va stabili și proveniența acestui zid.

Este însă posibil să se confirme părerea învățătorului Florescu din satul Sub-Cetate și anume că acest zid făcea parte dintr'o cazarmă, așa cum dânsul a avut impresia la început când a dat peste temelia zidului, atunci când și-a clădit casa sa. Și să fi fost chiar cazărma garnizoanei romane de siguranță în Sarmizegetusa după primul războiu dacic.

X

S'a afirmat că diferitele cetăți care se găsesc în Munții Sebeșului, în Munții Hațegului, în spre Pasul Merișor și în Valea

Mureşului constituiesc un cerc de forturi detaşate în jurul Cetăţii Sarmizegetusa şi serveau ca să oprească inamicul care ar fi înaintat asupra capitalei spre a da timp Armatei Dace să se adune şi să iasă înaintea inamicului.

Nu împărtăşesc această părere, deoarece, dacă Dacii intenţionau să construiască cetăţi spre a opri invazia în ţara lor, atunci ar fi construit aceste cetăţi pe drumurile de invazie, şi anume în acele puncte unde apărarea s'ar fi putut face mai uşor, nu unde terenul permitea aşezarea unei cetăţi în cele mai bune condiţiuni de apărare, dar fără să intercepteze nici un drum.

Astfel:

Cetăţula de la Grădiştea Muncelului nu închide nici un drum şi nici o potecă, ci este clădită pe coasta unui picior de munte în afara drumului care urmează culmea V-ful lui Petru-Surianul—D. Negru-Godianul. Şi nici nu este aşezată cel puţin pe o poziţiune dominantă şi în apropierea acestui drum spre a da posibilitate garnizoanei cetăţii să facă eşiri din cetate în scopul de a ataca în flanc şi în spate inamicul care ar fi trecut pe acolo. Ci cetatea fiind aşezată pe un picior de munte în pantă coborândă, ar fi fost cu uşurinţă mascată cu forţe puţine de către inamic, care şi-ar fi putut vedea apoi de drum.

Cetăţula de la Costeşti putea să fie ocolită cu cea mai mare uşurinţă de inamicul care ar fi venit din Oltenia sau dinspre Valea Lotrului, şi ar fi coborât Culmea Godianului spre Valea Mureşului; şi anume ar fi fost ocolită pe drumul culmei de la Est de Râul Oraşului, care coboară în această vale la satul Orăştioara la Nord de Costeşti.

În orice caz, dacă Cetăţuia dela Costeşti intercepta un drum, nu intercepta drumul care coboară Munţii Sebesului spre Sarmizegetusa, ci drumul care coboară aceşti munţi spre Valea Mureşului.

Nici *Cetăţula de la Luncani* nu interceptează un drum care ducea spre Sarmizegetusa, ci tot un drum care coboră pe o culme de munte spre Valea Mureşului, de oarece drumul care coboară Munţii Sebesului spre Sarmizegetusa, urmează culmea care se vede pe harta 1/750.000 că duce direct spre Sarmizegetusa mult pe la Sud de Luncani.

Deasemenea *Cetăţula de pe Dealul Cetăţii* de pe versantul vestic al Văii Kugir nu interceptează comunicaţia de pe culmea de la Vest de această vale, deoarece, caşi cetatea dela Grădiştea Muncelului, cetăţuia de aci este construită pe un picior de deal



cu totul în afară de drumul de pe culme și este cu totul dominată de culmea de alături.

Cetățuia de pe Dealul Uroiul de pe dreapta Mureșului din fața gurii Streiului nu numai că nu interceptează nimic, dar unitatea militară care s'ar fi suit pe acest deal, este drept că ar fi fost inatacabilă, dar s'ar fi asediat singură, deoarece o eșire din această cetate, adică o coborâre a dealului pe care se găsește cetatea nu ar fi fost posibilă în fața chiar a unui inamic cu totul inferior.

Cetatea Bolii este drept că se află pe valea Apei Crivăzii care în prezent este urmată de șoseaua și calea ferată care vine din Valea Jiului superior și pe care o interceptează și se prezintă sub forma unui pisc inespugnabil pentru timpul Dacilor, dar :

— cuprinsul acestei așa zise cetăți, adică partea de sus a piscului este atât de mică încât nu poate conține decât un număr cu totul redus de apărători și deci nu putea să desvolte o acțiune suficientă de oprire asupra văii;

— în plus că această cetățue se putea înconjura și trece din Valea Jiului superior în Valea Streiului prin valea Pârâului Crivăzii peste Dealul Babii în Valea Streiului la Merișor în spatele cetății,—cum se vede în harta 1/750.000,—pe unde trecea vechiul drum al Pasului Vulcan.

Deci putem afirma că cetățuile arătate mai sus nu constituiau o incintă de așa zise forturi detașate în jurul Sarmizegetusei, ci serveau numai ca cetățui de refugiu, așa cum am spus mai înainte.

Dar chiar dacă am considera aceste cetățui drept o apărare înaintată a cetății Sarmizegetusa, se pune întrebarea: unde se găseau forturile detașate care înconjurau Sarmizegetusa spre Apus, de unde era mai de așteptat un atac, fie din partea Romanilor, fie din partea barbarilor din Câmpia Tisei? Și de ce nu au făcut Dacii cel puțin o asemenea cetățue în defileul Porții de Fer Transilvane spre a apăra acest defileu?

Dacii însă nu puteau lăsa nefortificate trecătorile munților ale căror drumuri duceau către Sarmizegetusa; și le-au și fortificat, dar nu cu cetățui de zid închise și cocoțate pe locurile cele mai ușor de apărat, cetățui care nu închideau nimic, și în care apărătorii se închideau singuri în curse întinse de ei înșiși. Acest fel de cetățui erau ușor de asediat de către adversar cu trupe puține, și după o rezistență mai mult sau mai puțin îndelungată trebuiau să capituleze prin foame.

Intr'una din aceste cetăți a făcut marea greșeală să se refugieze Decebal după căderea Sarmizegetusei și în care și-a găsit sfârșitul.

Greșeli la fel au făcut și cea mai mare parte din șefii Galilor închizându-se în cetăți identice și sfârșind prin a capitula în fața lui Cezar.

Zic, Dacii au fortificat trecerile munților, nu însă cu cetăți de zid, închisese, ci cu valuri de pământ trase deacurmezișul creștelor și văilor, întărite probabil cu palisade de lemn, așa cum sunt:

— valul de pământ de pe Muntele Vârful lui Petru;

— întreitul val de pământ de pământ de pe Dealul Negru aflat între Vârful Surian și Vârful Godianul;

— ambele valuri închizând potecile de munte care veneau dinspre Munții Paringului și Plăinești, și unite mergeau pe culmea Vârful lui Petru, Surian și Dealul Negru spre Valea Mureșului și spre Sarmizegetusa;

— și valul de pământ care închidea defileul Porței de Fer Tr. și care este tras deacurmezișul defileului lui chiar pe șeaua de despărțire a apelor din dreptul actualei stații de cale ferată „Poarta de Fer“; Cluj / Central University Library Cluj

— valuri de care cred că se găsesc încă multe în munții din jurul Țării Hațegului, după cum de asemenea se găsesc foarte multe pe culmea Pasului Tabla Buții peste care trecea munții vechiul drum militar al Văii Teleajenului și al Văii superioare a Buzăului.

Ofițerilor din reg-tele din Caransebeș, Lugos, Deva, Orăștie, Alba Iulia și Târgul Jiu, care sunt mai aproape le revine îndatorirea ca în excursiile lor să scotocească acești munți și să găsească toate valurile trase de Daci deacurmezișul creștelor și văilor spre a închide drumurile care duceau spre Sarmizegetusa, scoțând astfel în evidență dispozitivul defensiv al capitalei Daciei.

XI

În caz când se va confirma așezarea Sarmizegetusei în locul arătat, va căpăta o explicație mai aproape de adevăr ascunderea de către Decebal a averilor sale în albia Râului Sargețiu, care în cazul de față ar fi identificat prin Răurile Streiu sau Farcadin care curg prin imediata apropiere a locului propus.